

KNJIŽNICE DANES, KNJIŽNICE JUTRI : AKTUALNE KNJIŽNIČNE PRAKSE IN POMEN KNJIŽNIČNEGA PROSTORA V LUČI ŠIRŠIH DRUŽBENIH FENOMENOV – SOCIOLOŠKI POGLED*

Libraries Today, Libraries Tomorrow: Contemporary Library Practices and the Role of Library Space in the Light of Wider Social Phenomena – Sociological Perspective

Ana Vogrinčič Čepič

Oddano: 7. 10. 2012 – Sprejeto: 24. 12. 2012

1.04 Strokovni članek
1.04 Professional Article
UDK 026/027:316

Izvleček

Namen: Prispevek se s pomočjo socioloških konceptov loteva premisleka o spremembah knjižničnih praks. Sodobne trende osvetljuje v navezavi na spremembe delovnih navad v luči komunikacijskih in informacijskih tehnologij in pojava t. i. tretjega prostora. Pri tem knjižnic ne obravnava le kot konkretnih storitvenih ustanov, pač pa na način kompleksne kulturne forme, tj. upošteva celovit družbeni kontekst s poudarkom na vedênju uporabnikov, zlasti v zvezi z rabo prostora.

Metodologija/pristop: Besedilo je nastalo na osnovi opazovanja osebnih praks rabe knjižnice in na podlagi (diskurzivne) analize nekaterih letnih poročil oz. programov splošnih knjižnic ter sekundarnih socioloških študij. Obravnava knjižnice na način kulturne forme sodi med klasične metode sociologije kulture.

Rezultati: Pregled relevantnega gradiva je v povezavi z neposrednimi izkušnjami ponudil uvid v družbeno-strukturne razloge za spremenjene potrebe in navade uporabnikov in pokazal na problematičnost redefinicije prostorske namembnosti knjižnic, pa tudi na pomen oz. moč diskurza.

* Prispevek je nastal na osnovi referata, s katerim je avtorica tega prispevka nastopila na srečanju ZBDS v Mariboru, 6. septembra 2012.

Omejitve raziskave: Prispevek se opira na opazovanje uporabniških praks v le nekaterih ljubljanskih splošnih knjižnicah in prouči manjši del letnih poročil, nato pa ugotovitve utemeljuje s stališča sociološke stroke.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Članek ponuja sociološki vpogled v aktualna vprašanja bibliotekarske stroke in poskuša s tem podati širšo razlago, ki lahko morda pomaga iskati odgovore na nekatere izzive sodobnega knjižničarstva.

Ključne besede: čitalnice, tretji prostor, družbeni vpliv sodobnih tehnologij, strukturne spremembe vsakdanjika, diskurz

Abstract

Purpose: The article uses sociological concepts in order to rethink the changes in library practices. Contemporary trends are discussed with regard to the changing nature of working habits, referring mostly to the new technology, and the (emergence of) the third space phenomenon. The author does not regard libraries only as concrete public service institutions, but rather as complex cultural forms, taking in consideration wider social context with a stress on users' practices in relation to space.

Methodology/approach: The article is based on the (self-) observation of the public library use, and on the (discourse) analysis of internal library documents (i.e. annual reports and plans) and secondary sociological literature. As such, the cultural form approach represents a classic method of sociology of culture.

Results: The study of relevant material in combination with direct personal experiences reveals socio-structural causes for the change of users' needs and habits, and points at the difficulty of spatial redefinition of libraries as well as at the power of the discourse.

Research limitations: The article is limited to an observation of users' practices in some of the public libraries in Ljubljana and examines only a small number of annual reports – the discoveries are then further debated from the sociological perspective.

Originality/practical implications: The article offers sociological insight in the current issues of the library science and tries to suggest a wider explanation that could answer some of the challenges of the contemporary librarianship.

Keywords: library reading rooms, third space, social effects of new technology, structural transformation of the everyday, discourse

1 Uvod

Premislek o splošnih knjižnicah je načrtan v dveh smereh; po eni strani so sodobni knjižnični trendi pojasnjeni kot odsev družbenih sprememb, po drugi pa raziskava črpa iz osebnih izkušenj avtorice kot uporabnice in opazovalke. To je preprosta metoda sociološkega utemeljevanja lastnih zaznav, pri čemer je v ospredju zlasti raba prostora. Avtorica se je najprej lotila premisleka o čitalnicah, čemur je sledilo utemeljevanje vpliva novih tehnologij na strukturne transformacije vsakdanjika, v nadaljevanju pa kritična osvetlitev teorij tretjega prostora ter s tem povezanih sprememb v diskurzu o knjižnicah in njihovi medijski reprezentaciji. Članek tako več posamičnih tem prepleta v širšo problematiko vloge in pomena knjižnic, predvsem pa knjig v njih – danes in jutri.

2 Čitalnice

Izkušnja dela v čitalnici splošne knjižnice, predvsem v študijski čitalnici, razkriva, da njeni uporabniki niso nujno tudi izposojevalci knjig oz. člani knjižnice. Mnogi se pridejo tja izključno učiti, študirati, brati in gradivo prinesejo od doma, ali pa delajo na tamkajšnjih oz. na svojih računalnikih. V tem smislu domačo delovno mizo zamenjajo za mir in udobje čitalnice. Koliko tega časa porabijo za elektronsko pošto in Facebook, je sicer drugo vprašanje, a dejstvo je, da je za določeno skupino uporabnikov bistven prostor, ki nudi dobro študijsko ozračje, kar je posebej očitno v izpitnih obdobjih, čeprav tudi sicer čitalnice redko samevajo. Zdi se, da je stolov vedno premalo – pa ne samo zato, ker zgolj za rabo prostora ni treba plačati niti članarine.²

Stvar ni tako trivialna. Privlačnost študijskih čitalnic je predvsem v kolektivni tišini prostora. Tišina, ali vsaj relativna tišina – zvoku tipkanja in brnenju mobilnih telefonov se pač nikjer ni več mogoče izogniti –, je za mnoge še vedno eden glavnih pogojev za zbrano delo in s tem ključen razlog za umik v čitalnico. Širši knjižnični prostor je postal

² Podatki javnomnenjske ankete iz leta 2011 so pokazali, da čitalnice obiskuje 42 odstotkov članov knjižnic, pa tudi 28 odstotkov uporabnikov, torej tistih, ki knjižnice obiskujejo, niso pa vanje včlanjeni. Iz raziskave sicer ni mogoče zanesljivo ugotoviti, koliko imajo knjižnice »uporabnikov« (iz metodoloških razlogov je bila skupina članov knjižnic v vzorcu posebej uravnotežena – v vzorcu je bilo 50 odstotkov članov, medtem ko je ta delež v populaciji okoli 20 odstotkov), vseeno pa je iz podatkov o pridobljenem vzorcu sklepati, da bi lahko bilo zgolj uporabnikov knjižnic v populaciji celo več kot 30 odstotkov. Torej ni čudno, da so čitalnice polne. Raziskava sicer ni natančneje opredelila, ali gre za časopisne ali študijske čitalnice. Med obema je seveda velika razlika; revijalno-časopisni del običajno ni ločen oz. zaprt prostor in je zato nujno hrupnejši, a tudi časopisne čitalnice (in druge delovne koticke) praviloma hitro zasede študirajoča mladina, čim se zapolni študijski prostor (glej *Javnomnenjska telefonska raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki slovenskih splošnih knjižnic*, september 2011).

preprosto preveč heterogen – s »kavomati«, »prigrizkomati« in fotelji ustvarja ozračje družabnosti in sproščenega pomenkovanja in kot tak preprečuje, da bi bile knjižnice kot celota tišje, zaradi česar je umik v čitalnico za vse občutljive obiskovalce še toliko dragocenejši. Marsikje se – razen v čitalnicah – tolerira ne le telefoniranje, ampak tudi glasno zvonjenje.

Poleg tišine drugo karakteristiko čitalniške specifikke predstavlja dimenzija kolektivnega: tam je vsak sam s svojim delom, a vendar v družbi. In če ste še tako nerazpoloženi, pogled na sotrpine pogosto pomaga. Navzočnost drugih učinkuje tudi kot nekakšna neformalna kontrola, pomaga brzdati zaspanost, živčno predsedanje in še kaj.

A pravo vprašanje za sociologa je, zakaj so ti prostori postali tako zaželeni. Odgovor je treba iskati globlje v družbenih spremembah in preiti z mikro ravni konkretnega opazovanja na družbeno makro raven analize knjižnic kot družbenih in kulturnih form.

Koncept kulturne forme je utemeljil eden od pionirjev sociologije kulture, Raymond Williams (mdr. v 1998), nanaša pa se na način obravnave in analize družbenih fenomenov, kar v primeru knjižnice pomeni preprosto to, da se ne proučuje zgolj in samo v njenem primarnem, dobesednem smislu storitvene ustanove, pač pa precej širše, upoštevaje celovit družbeni kontekst – od uporabnikov in sporočilnosti prostora do samih diskurzov o knjižnicah, pa tudi njenih medijskih reprezentacij. Šele to namreč omogoči panoramsko sliko in odpre možnosti za prepoznavanje povezav med navidezno neodvisnimi družbenimi fenomeni.

3 Nove tehnologije in strukturne spremembe vsakdanjika

Z novimi uporabniškimi praksami ima veliko opraviti spremenjena narava dela in s tem vedênja. Razlogov za to je veliko, med ključnimi pa je gotovo vpliv novih komunikacijskih in informacijskih tehnologij.

To, da smo z mobilnimi telefoni postali dosegljivi vedno in povsod, je močno spremenilo pričakovanja glede ravnanj drugih: naenkrat nas skrbi, če naši bližnji ne dvignejo telefona, in pričakujemo pojasnilo, če jih ujamemo nedosegljive. Nenehna latentna navzočnost po elektronski pošti in družabnih omrežjih je porušila marsikje ustaljena in nekoč jasno določena razmerja med službenim in neslužbenim časom. Zlasti fleksibilni delovni čas danes vse bolj pomeni stalno razpoložljivost, kar je seveda povsem skladno z neoliberalno profitno logiko, ki spretno išče načine za čim večjo produktivnost v čim krajšem času in s kar najmanjšimi stroški.

Vendar če velja, da si s pomočjo nove tehnologije delo prisvaja zunaj-službeni čas, prav tako drži, da so prostočasne aktivnosti vse bolj obremenjene s t. i. uporabnostnimi aspekti. Upravljanje virtualne samoprezentacije na Facebooku številni avtorji uvrščajo med oblike samopromocije (mdr. npr. Jarvis, 2011), saj je neredko oblikovana tudi z mislijo na potencialne delodajalce, stranke in druge morebitne odjemalce. Ali potemtakem "visenje" na Facebooku še lahko štejeemo zgolj za zabavo in prostočasno dejavnost? Nikakor ne povsem.³

Ena najboljših opredelitev novodobnega spoja dela in prostega časa je izraz ameriškega sociologa Daltona Conleyja, ki besedi *work* in *leisure*, torej delo in prosti čas, zlepi v *weisure* (2009). Têrmin še nima slovenskega ekvivalenta, vendar ga bo najbrž prej ali slej dobil.

Weisure se lepo povezuje še z enim prepoznavnim fenomenom sodobnega vedênja – pojavom t. i. »nenehne delne pozornosti«, ki ga proučuje ameriška avtorica Linda Stone (glej <http://lindastone.net>). Gre za opis stanja, ko smo zaradi tako rekoč stalne »priklopljenosti« na vsaj eno od naprav samodejno zapeljani v opravljanje več stvari hkrati, posledica pa je nujno deljena pozornost. Ta po ugotovitvah Stoneove ni več le epizodna oz. situacijska, kot recimo, ko skušamo v trgovini stehitati vrečo sliv in hkrati govoriti po mobilnelu, pač pa je tudi precej bolj kompleksna, predvsem pa postaja običajno oz. tako rekoč naravno stanje.

Verjetno je vsem znan prizor, ko sedite za računalnikom in se trudite zbrano prebrati neki članek, pa vas zmoti elektronsko sporočilo, ali pa med delom iz radovednosti sproti preverjate novice na Facebooku. Po možnosti vas vabijo še klici z Messengerja ali Skypa, da mobilnega telefona niti ne omenjamo. Res je večopravnost do neke mere še vedno izbira posameznika in res je tudi generacijsko pogojena, a postaja vse bolj obče pričakovani vzorec delovanja in zato se ji je tudi vse težje izogniti.⁴ Kot je prepričan

³ Do neke mere je bilo prekrivanje dela in ne-dela, vse odkar se lahko v 20. stoletju sploh govori o sodobnem pojmovanju prostega časa kot o realni kategoriji večine, navzoče tudi pred novimi tehnologijami, sploh v nekaterih poklicih, vendar so nova komunikacijska orodja nedvomno močno intenzivirala dinamiko prepajanja enega z drugim.

⁴ Težava je namreč tudi v tem, da je – četudi lahko v resnici zlahka izklopimo mobilni telefon ali internetno povezavo – to veliko laže reči kot storiti, saj je občutek, da nekaj zamujamo, za marsikoga bolj moteč od same prekinitve pozornosti, zaradi česar se dogaja, da se raje pustimo motiti ali pa celo sami nenehno pregledujemo, kaj je novega v raznih poštnih predalčkih in na družabnih omrežjih. Tako nam, paradokсно, postane naenkrat bolj nadležno, če smo odrezani od vseh povezav, in mnogi priznavajo, da se brez stalnih miselnih preklapljanj sploh ne znajo več zbrati, ker so se tako navadili na razdrobljeno pozornost, da jih pretiran mir pri delu naravnost moti (Turkle, 2011).

Nicholas Carr (2011), naj bi nenehna delna pozornost onemogočala sposobnost globokega branja in naj bi sploh trajno spreminjala delovanje naših možganov.

Pomen knjižnic kot prostorov dela in preživljanja prostega časa s temi spremembami samo še narašča. Po eni strani služijo kot zatočišče pred stalno dosegljivostjo in zapeljivostjo domačih računalnikov in tudi kot priročen izgovor za to, da "se izklopimo" (ali ga vsaj ne dvigujemo) in se koncentriramo na tisto, kar moramo opraviti, po drugi pa mnogi tja prihajajo prav zaradi dostopa do interneta in vsega, kar ta omogoča – bodisi zato, ker ga doma nimajo, ali pa ker brez njega (zaradi narave dela ali osebnih navad) sploh ne morejo.

V času, ko nova komunikacijska orodja omogočajo ločitev telesa od jaza in človeka multiplicirajo v digitalnem vesolju, je fizično izhodišče delovanja vse manj pomembno, in tudi zato ljudje lažje kot kdajkoli prej v sodobni zgodovini delajo od doma ali iz knjižnice oz. od koderkoli že (Conley, 2009). Internet je danes resda marsikje brezplačen, a krajev, kjer bi lahko za nedoločen čas v miru sedeli in delali, pri tem pa ne bi bilo treba nič trošiti, ni veliko.

S svojo ponudbo splošne knjižnice odražajo še en simptom sodobne družbe, ki ni brez zveze s prej omenjenimi spremembami, in to je zabrisanost javnega in zasebnega, ki jo močno intenzivira prav pojav sodobnih komunikacijskih tehnologij z mobilnimi telefoni na čelu. Ti nas spravljajo v situacije, kjer javno in zasebno trčita na številne nepredvidljive načine. Klic jokajočega otroka nas po mobilnem telefonu zlahka doseže v nabito polnem avtobusu in od nas zahteva, da rešujemo družinski spor; po drugi strani nas službeni klic lahko ujame za domačim štedilnikom. Te navidezno trivialne situacije v resnici dolgoročno spreminjajo družbene norme.

Večja prepustnost med javnim in zasebnim je med drugim eden ključnih razlogov za porast neformalnih vedenjskih obrazcev, kot je več tikanja, več sproščene gestikulacije, manj pravil pri oblačenju, in to prav tako v kontekstih, ki so bili vajeni bolj uradne drža, kar do neke mere velja tudi za knjižnice. Tu si lahko vsakdo ustvari svojo cono zasebnosti, in to – z oddeljenimi koticami in mizami – tudi prostorsko; pa tudi nihče ne bo čudno gledal, če obiskovalec pride tja v trenirki.

4 Knjižnica kot tretji prostor

Vmesnost javnega in zasebnega, predstava o knjižnici kot nekakšni dnevni sobi, se navezuje na idejo razvpitega koncepta tretjega prostora kot prehodne kategorije med domom kot prvim in šolo oz. službo kot drugim prostorom, za katerega se zdi, da ga

je bibliotekarska stroka dodobra zagrabila. Ameriški sociolog Ray Oldenburg (1989) je zasnoval koncept tretjega prostora kot tistega družabnega kraja, ki deluje kot mesto umika pred družinskimi bremenmi na eni in službenimi dolžnostmi na drugi strani. Zanj naj bi bile med drugim značilni cenovna in fizična dostopnost, udobnost in občutek zaželenosti.

Razprava o knjižnici kot tretjem prostoru odpira vprašanje odnosa do njenega izvornega poslanstva: namreč – ali naj se knjižnice še naprej osredotočajo na knjige tako v fizičnem kot programskem smislu in s tem vztrajajo pri »knjižničnosti« knjižnic ali pa naj se odprejo za nove paradigme, ki presegajo vezanost na knjigo in knjižnice prevajajo v nekatere socialno-družabne informacijske centre s poudarkom na druženju, internetnem dostopu, tečajih in delavnicah. Mnenja se delijo na tradicionalistična in novodobna; na tista, ki zagovarjajo knjižnico knjig, in ona, ki navijajo za knjižnico informacijskih storitev. Zdi se, da prevladujejo slednja.

Predlog *Strategije razvoja splošnih knjižnic Slovenije za obdobje od 2013 do 2020* v svojih ciljih izrecno navaja: »Razvoj koncepta fizičnega prostora knjižnice kot tretjega prostora naj postane ena od storitev knjižnice za vse generacije.« (*Strategija*, str. 11).⁵ O premiku prioritete govorijo tudi konkretni ukrepi: sodeč po njihovem finančnem načrtu v novomeški knjižnici Mirana Jarca prav z namenom promoviranja knjižnice kot socialno-družabnega centra še letos načrtujejo ureditev kavarne. Poleg tega sam nabor projektov v splošnih knjižnicah – razstave, predavanja, tečaji – priča o močno razširjeni ponudbi storitev.

A kljub temu sicer očitno obče sprejetemu trendu odpiranja knjižnic za nove prakse ostaja odprto vprašanje, do kakšne mere redefinirati oz. dopolniti njihovo poslanstvo. Mnogi še vedno menijo, da bi morale knjižnice ostati osredotočene na knjige in študij, torej biti prostor, kjer lahko v miru in tišini zastoj kaj prebereš, in da bi se morale prav zaradi svoje neprofitne naravnosti upirati trendom; drugi podpirajo popoln umik tiskanih knjig, prehod na digitalizacijo in s tem prepuščanje prostora druženju in prireditvam.

Danes verjetno potrebujemo drugačne knjižnice kot nekoč in z vztrajanjem pri strogo tradicionalnem modelu bi več izgubili kot pridobili. Vendar pri tem obstaja tudi nekaj pomislekov. Koncept tretjega prostora v aktualnem premisleku o spreminjajočem se profilu knjižnic gotovo pride prav, a pri aplikaciji Oldenburgovega modela velja biti previden. Oldenburg namreč sem uvršča marsikaj – od knjižnic in knjigarn do kavarn,

⁵ V poteku je priprava končnega besedila *Strategije* in nadaljnega poteka dogajanja v zvezi s predstavitvami (op. ur.).

barov in celo frizerskih salonov, skratka različne kraje, kjer se človek v dobrem in sproščenem ozračju rad zadržuje, zaradi česar se zdi, da se tretji prostor nanaša predvsem na udobje in ozračje, kar pa ga hitro reducira na marketinški pristop, ki ga tržni moštri spretno izrabljajo. O tem priča tudi to, da pojem tretjega prostora med sociologi ni vzbudil večjega zanimanja, so mu pa veliko pozornosti namenili v tržnih krogih. Predstava o knjižnici kot tretjem prostoru je zato nevarno blizu ideji, da se mora njen prostor tržiti kot blago v konkurenci z drugimi komercialnimi ponudniki in torej uporabljati vrsto primerljivih prijemov. S tem pa lahko knjižnice kaj hitro izgubijo svojo generično identiteto in se preobrazijo v hibridne institucije brez prepoznavnega profila.

Ideja tretjega prostora v primeru knjižnic vzdrži zgolj kot izhodišče in samo, če je temeljito prikrojena, tako da se knjižnice sicer odprejo za druženje in vrsto različnih aktivnosti, vendar pri tem ohranjajo fokus na knjigah, branju, literaturi in besedni kulturi. Letna poročila in programi dela splošnih knjižnic kažejo na to, koliko se v knjižnicah že dogaja, koliko programov in projektov ter oblik pomoči je že na voljo in prednostna specifična knjižnic je verjetno prav v socialno-naravnanih programih in v lokalnem podarku, sploh ker bo – glede na družbene razmere – tistih, ki bodo rabili pomoč, večjemu vse več.⁶ A pomembno je, da vse te hvalevredne in potrebne dejavnosti ostanejo pripete na knjižno-bralno kulturo – da vsako predavanje, tečaj, družabni dogodek pospremijsko naslovi knjig, imena avtorjev, zgodbe. Na ta način knjižnice v resnici lahko postanejo svojevrstni tretji prostori, obenem pa okrepijo svojo knjižničnost, jo multiplicirajo, nadgradijo in obogatijo.

5 Knjige v knjižnice!

Zato je tudi toliko nujneje vztrajati pri fizični navzočnosti knjig. Raba knjižnic bo v prihodnosti pomembno odvisna od tega, ali bodo otipljivi kodeksi ostali prosto dostopni na policah ali ne – in to digitalizaciji navkljub – ali pa bodo prevladala zaprta skladišča in zgolj elektronske knjižne različice. Če mora stranka namreč vselej vnaprej vedeti, kaj išče, da si lahko kaj izposodi, tako rekoč nima možnosti, da bi naključno naletela na zanimiv naslov. Tudi tisti, ki se pridejo v knjižnice samo učiti, se lahko med predahi sprehajajo med policami, in če ne drugega, jih knjige obkrožajo vsaj pasivno, kar je vseeno bolje kot nič.

⁶ Glej npr. *Program dela Mestne knjižnice ljubljanske za leto 2012*, ki mdr. vključuje informacijsko opismenjevanje, zbiranje gradiva in informacij za predstavnike kitajske skupnosti v Ljubljani, projekt Varne točke, skrb za dostopnost spletnih informacij za uporabnike s posebnimi potrebami in razvoj storitev za ranljive skupine prebivalstva.

V času digitaliziranja postajajo knjižnice z razstavljenimi fizičnimi knjigami dragocene še iz nekega drugega razloga: ker ponujajo rabljene knjige. Podčrtane, oguljene, z opombami in pozabljenimi knjižnimi znamenji – takšne, kot se jim danes morda raje izognemo, v prihodnosti pa bodo dragocen pričevalec o izmuzljivih bralnih navadah, ki v digitalnem svetu ne puščajo več tako otipljivih sledi. Morda se nam zdi danes o knjigah, ki bi jih zdravorazumsko označili za manjvredne, še nekoliko čudno govoriti kot o dragocenih nosilcih težko ulovljivih indicev branja, a v resnici bi veljalo premisliti, ali jih ne bi bilo vredno kako zavarovati in celo digitalizirati. Megalomanski projekt *Reading Experience Database* (slovensko Podatkovna baza bralnih izkušenj), ki so ga že leta 1996 začeli izvajati v Angliji, se med drugim ukvarja z zbiranjem prav takšnega gradiva.⁷

V tehtanju med prednostmi tradicionalne in novodobne obravnave knjižnic je mogoče najti kompromis med tistimi, ki želijo v knjižnici knjige in mir, in tistimi, ki prisegajo na multiplo identiteto sodobnih knjižnic kot prostorom posedanja in živega dogajanja s paleto drugih dejavnosti. Kajti tudi druge dejavnosti so danes nujno potrebne. Lahko bi se reklo, da se knjižnice zaradi širših družbenih sprememb po eni strani morajo, po drugi pa ne smejo preveč spremeniti: morajo zato, ker sicer preprosto ne morejo več ustrezno služiti potrebam javnosti; ne smejo pa zato, ker si lahko tako spodnesejo tla pod nogami in ogrozijo svoje izvorno poslanstvo. Umetnost ravnotežja, torej.

6 Zaključek: spremenjene diskurzivne prakse in diskurz okrog knjig

Kljub izrazito razširjeni paleti storitev, večji prostorski sofisticiranosti, usmerjenosti k novim storitvam in uporabnikom pa v javnosti še vedno prevladuje tradicionalna podoba knjižnic. Javnomnenjska telefonska anketa iz septembra 2011 kaže, da številne obknjižnične aktivnosti in ponudbe nimajo zadovoljivega odmeva, kar je seveda škoda – tako za vse potencialno zainteresirane stranke kot tudi z vidika financerjev, poslovnih partnerjev, medijev in politikov, saj ovira celovito percepcijo sodobne knjižnične ponudbe.

Zato je eden od logičnih strateških ciljev splošnih knjižnic v redefiniciji njihove podobe in v ustrežnejšem profiliranju med različnimi javnostmi (glej *Strategija*, str. 5 in 14). Navidezno majhen, a učinkovit korak v to smer je mogoče doseči s premikom v diskurzu – v spremembi besednjaka, v drugačnem naboru besed. Vsaj v sociologiji velja, da »besede so konj«, da imajo svojo moč, ki se kaže zlasti v moči sprožanja asociativnih

⁷ Glej spletno stran projekta: <http://www.open.ac.uk/Arts/RED/>

tokov in miselnih povezav. Številni dokumenti knjižnice že označujejo za lokalne centre neformalnega vseživljenjskega izobraževanja in učenja in tudi povsem tradicionalne funkcije knjižnic formulirajo tako, da zvenijo sodobneje (ibid., str. 2).

Eden od radikalnejših ukrepov v smeri bolj reprezentativne podobe knjižnic v javnosti bi zato lahko bila tudi izrecna sprememba imena, torej ne le neformalno, interno, pač pa eksplicitno preimenovanje iz knjižnic v družabno-izobraževalne ali družabno-kulturne centre, lokalna informacijska središča ali karkoli že bi zvenelo ustrežnejše. V Angliji so javne knjižnice ponekod zamenjale t. i. »trgovine idej« (ang. Idea Store); za novo birminghamsko knjižnico je tamkajšnji mestni svetnik recimo predlagal visokoleteči naziv »palača človeške misli«; nekateri pa govorijo o »super-knjižnicah« in v njih med drugim prirejajo tudi koncerte in politična soočenja (Jeffries, 2010; Hartley, 2005). Spremenjeno ime lahko vzbudi zanimanje in pritegne poprej nezainteresirane, in tako bi knjižnične storitve morda prej dosegle vse tiste, ki bi lahko imeli od njih korist, vendar ne poznajo raznovrstnosti njihove ponudbe, pa tudi one, ki bi jih lahko tako ali drugače podprli v njihovih prizadevanjih, čeprav je treba po drugi strani paziti, da s tem ne bi zmedli in odvrnili zlasti starejših, ki niso nujno dovzetni za takšne inovacije in bi v spremembi imena utegnili čutiti prevelik odklon od znanega.

Dejstvo je, da knjižnice niso več in ne nameravajo biti samo izposojevalnice in čitalnice. Res je, da se s tem odmikajo stran od ekskluzivne navezanosti na knjigo, a v resnici se že nekaj časa dogaja, da v knjižni kulturi oz. v njeni medijski podobi same knjige uhajajo iz središča pozornosti. Fenomenu bi lahko rekli vzpon »diskurza okrog knjig«, za katerega se zdi, da vse bolj izpodriva »diskurz o knjigah«.

Med enim in drugim obstaja pomembna konceptualna razlika. Medtem ko lahko govorimo »o« knjigi, ki smo jo prebrali, lahko govorimo samo »okrog« knjige, ki je nismo prebrali. Knjižne rubrike v tujih medijih, zadnje čase pa opazneje tudi pri nas, vse več prostora namenjajo temam, ki se ne osredotočajo toliko na posamezne naslove in tudi ne zahtevajo poznavanja vsebine posamičnih literarnih del, pač pa so precej bolj splošne. Tako zadevajo življenjepise avtorjev, podatke o prodaji, o okoliščinah nastanka dela, ali pa so sploh neliterarne – to so npr. opisi delovnih sob pisateljev, njihovih vsakdanjih ritualov, pa sezname njihovih najljubših knjig, priporočila za božične knjižne darove, njihovi najljubši literarni junaki itn.⁸

To lahko interpretiramo kot odziv na ekscesno število novih knjig, ki jim v podrobnosti vsebine in forme ni mogoče več slediti in jih je zato tudi vse težje medijsko predstavljati.

⁸ Glej npr.: <http://www.guardian.co.uk/books/series/writersrooms>. in: http://www.del.si/kultura/poletne_zgodbe/pisateljeva-delovna-soba-ndash-alojz-rebula.html

Ali pa kot tržno uspešnejšo strategijo v predstavljanju literature na bolj populističen način, ki bi znal zaradi manj eksplicitno literarnega poudarka pritegniti tudi manj knjižno zainteresirane. Gre za to, da z literaturo zgolj posredno povezane teme k razpravi veliko lažje spodbudijo tudi tiste, ki se sicer nimajo za bralce in se iz ožjih literarnih debat sicer raje izločijo. Veliko materiala za diskurz okrog knjig generirajo tudi močno namnoženi knjižni dogodki, prava mala industrija festivalov, nagrad, sejmov in delavnic.⁹

Tako kot so pozitivne nove funkcije knjižnic, v kolikor te ne marginalizirajo osnovnih, tudi diskurz okrog knjig lahko predstavlja pomembno obogatitev, a le pod pogojem, da ne nadomesti ožje literarne razprave, pač pa jo dopolnjuje. Za diskurz okrog knjig namreč velja, da poveže bralce in nebralce in da pravzaprav širi repertoar knjižnih tem. Nekdo, ki mu je vseč soba nekega pisatelja, ki jo predstavljajo v časopisu, ali pa med njegovimi najljubšimi knjigami prepozna nekaj svojih favoritov, si bo prej zapomnil pisateljevo ime in se morda celo navdušil nad njegovimi romani. Podobno velja za naključnega mimoidočega, ki ga na literarnem festivalu sredi Ljubljane pritegne branje simpatične pesnice, katere zbirko potem poišče v knjižnici. Celo knjiga o nebranju – npr. razvpito delo Pierra Bayarda z naslovom *Kako govoriti o knjigah, ki jih niste prebrali* (2010), ki je zdaj prevedeno tudi v slovenščino (in ni edino delo na to temo) – lahko recimo učinkuje kot bralni afrodiziak in nebralce zapelje v svet literature.¹⁰

Nikakor ne bi bilo dobro, če bi govorjenje okrog knjig nadomestilo branje samo. V kolikor pa k njemu pritegne in naredi knjige vidnejše, ga velja pozdraviti. In v tem smislu lahko tudi razne prireditve, tečaji, razstave, delavnice in predavanja, navsezadnje pa tudi udobni kavči, klima in »kavomat«, v knjižnice privabijo tiste, ki tja sicer ne bi zašli, jih pripeljejo v stik s knjigami in morda celo zapeljejo v članstvo. In to je gotovo dragoceno.

⁹ Diskurz okrog knjig sicer ni nekaj novega. Znan je že iz angleške knjižne kulture 18. stoletja, ko branje prvič postane širše popularna oblika zabave, vendar je imel takrat povsem drugačen namen: v času, ko so bile vodilne prostčasne aktivnosti večinoma kolektivne in javne, je praksa tihega, individualnega branja potrebovala kanal za »povnanjanje« te zasebne izkušnje in v tem smislu se lahko takratni diskurz okrog knjig razume predvsem kot obliko socializacije branja. Prvi "bestseller" v sodobnem smislu, roman *Pamela* Samuela Richardsona iz leta 1741, je tako doživel svojo materializacijo v vrsti ilustracij in slikarskih upodobitev, v gledaliških predstavah, na razstavi voščenenih lutk, pa v maškarnem kostumu in kopici komercialnih izdelkov z motivi glavne junakinje (Keymer & Sabor, 2005; Vogrinčič, 2008). A če je bil takrat diskurz okrog knjig nadgradnja diskurza o knjigah, ta pa njegov predpogoj, kar pomeni, da so ljudje knjige najprej prebrali in jih potem z užitek doživljali še v drugih pretvorbah, danes – ko je branje že več sto let uveljavljena oblika prostega časa – prej velja, da diskurz okrog knjig nadomešča samo branje, ki ni več izhodišče, pač pa le ena od mogočih oblik participacije v knjižni kulturi.

¹⁰ Knjige o branju (in tudi nebranju) gotovo predstavljajo enega najbolj izrecnih primerov diskurza okrog knjig. Vsaj od leta 2000 se tovrstni naslovi intenzivno množijo, in čeprav seveda govorijo tudi o knjigah, to počnejo zgolj posredno. Mnogi v tem žanru vidijo hvalospev branju kot praksi, ki izginja, drugi žanr razumejo kot novo tržno nišo (glej Vogrinčič, 2010).

Viri in literatura

- Bayard, P. (2010). *Kako govoriti o knjigah, ki jih niste prebrali*. Ljubljana: Sodobnost International.
- Carr, N. (2011). *Plitvine. Kako internet spreminja naš način razmišljanja, branja in pomnjenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Conley, D. (2009). *Elsewhere, U.S.A. How we got from the company man, family dinners, and the affluent society to the home office, blackberry moms, and economic anxiety*. New York: Pantheon Books.
- Finančni načrt Knjižnice Mirana Jarca za 2012*. Pridobljeno septembra 2012 s spletne strani: <http://www.mirnapec.si/Upload/K12-%20KMJNM-%20Finan%C4%8Dni%20na%C4%8Drt%20za%20leto%202012.pdf>
- Hartley, J. (2005). *Tower Hamlet's Idea stores. Are they working?* A study submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts in Librarianship. Pridobljeno junija 2010 s spletne strani: http://dagda.shef.ac.uk/dissertations/2004-05/External/Hartley_Joanna_MALib.pdf.
- Idea Store*: <http://www.ideastore.co.uk/>, pregledano septembra 2012.
- Jarvis, J. (2011). *Public Parts: How Sharing in the Digital Age Improves the Way We Work and Live*. New York: Simon and Schuster.
- Javnomnenjska telefonska raziskava med člani, uporabniki in neuporabniki slovenskih splošnih knjižnic, september 2011*. Pridobljeno septembra 2012 s spletne strani: <http://zdruzenje-knjiznic.si/media/website/javnomnenjska-raziskava-med-clani-uporabniki-in-neuporabniki-splosnih-knjiznic-v-sloveniji/ZDRU%C5%BDENJE-SPLO%C5%A0NIH-KNJI%C5%BDNIC-poro%C4%8Dilo-raziskave-29-09-2011.pdf>
- Stone, L., www.lindastone.net, pregledano septembra 2012.
- Jeffries, S. (2010). The battles of Britain's libraries. *Guardian*. Pridobljeno 7. marca 2010 s spletne strani: <http://www.guardian.co.uk/books/2010/mar/07/future-british-libraries>
- Keymer, T. in Sabor, P. (2005). *Pamela in the Marketplace. Literary Controversy and Print Culture in Eighteenth-Century Britain and Ireland*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oldenburg, R. (1989). *The Great Good Place*. Marlowe and Co.
- Program dela Mestne knjižnice ljubljanske za leto 2012* http://www.mklj.si/images/stories/documents/o_knjiznici/Program_MKL_2012.pdf, pregledano septembra 2012
- Reading Experience Database*: <http://www.open.ac.uk/Arts/RED/>, pregledano septembra 2012.
- Strategija razvoja splošnih knjižnic Slovenije 2013–2020*, http://www.zbds-zveza.si/sites/default/files/dokumenti/2012/strategija_razvoja_splosnih_knjiznic_predlog_za_razpravo_strokovne_javnosti_avg_sep2012.pdf, pregledano septembra 2012.
- Turkle, S. (2011). *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other?* New York: Basic Books.
- Vogrinčič, A. (2008). *Družabno življenje romana. Vzpon branja romana v Angliji 18. stoletja*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

Vogrinčič Č., A. (2010). Pleasure and Shame: Books On (Not) Reading (An Overview of the Field).

The International Journal of the Book, vol. 7, no. 3, 57–67.

Williams, R. (1998). *Navadna kultura*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

doc. dr. Ana Vogrinčič Čepič

Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

e-pošta: ana.vogrincic@guest.arnes.si